ANALI Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku	Sv. 25	Str. 103 - 130	Osijek 2009.
	Primljeno na sjednici Razreda za društvene znanosti 11. studenoga 2009.		

UDK:373.3(497.5Osijek)“17/18“ Pregledni rad

VINKO IVIĆ*

PUČKO NARODNO I GRAĐANSKO ŠKOLSTVO U SLOBODNOM I KRALJEVSKOM GRADU OSIJEKU U 18. I 19. STOLJEĆU

Sažetak

Sustavno i organizirano školstvo koje potiče državna vlast počinje u vrijeme carskog prosvijećenog apsolutizma Marije Terezije i Josipa I., kada obučavanje dobiva utemeljenje u poznatom školskom redu (Allgemeine Schulordnung) 1774. godine i Zakonu o narodnim školama 1777. godine.

Pomoću njemačkih učitelja širi se njemački jezik kao službeni, a u školi je on i nastavni jezik. Tamo gdje je utemeljena župa, općina može o svome trošku otvoriti tzv. narodne škole s narodnim jezikom, ako ima više od 50 osposobnjaka za školu. Podučavalo se elementarno čitanje, pisanje i računanje s obukom o poljodjelstvu u tzv. trivijalnim školama (Unterschule).

Carskom naredbom 1784. godine uvode se tzv. valovnice, koje prikazuju stanje za odobrenje utemeljenja škole.

Vjeronauk u školama ima važno mjesto, a svećenstvo, podupirući državu, dobiva pravo nadzora škola. Svećenici-župnici školski su nadzornici i predsjednici mjesnih školskih odbora.

U gradovima i većim mjestima u prvoj polovici 19. stoljeća otvaraju se brojne tzv. glavne škole (Oberschule).

U dvojnoj monarhiji, ranije nego u ostatku Europe, školstvo postaje liberalnije. Mađarski parlament donosi 1868. jedan od najliberalnijih zakona i programa u tadašnjoj Europi.

Nešto kasnije, 1874., u Hrvatskoj Sabor cvdonosi Zakon ob ustroju pučkih školah i preparandijah i Zakon o uređenju pučkih škola i obrazovanje učitelja 1888. godine, koji bitno utječu na razvoj naprednog hrvatskog školstva.

U drugoj polovici 19. stoljeća višenacionalni i viševjerski grad Osijek, razvijeno gospodarsko i kulturno središte istočne Hrvatske, doživljava

** Vinko Ivić, prof., 31000 Osijek, Vijenac I. Meštrovića 102*

ubrzani razvoj školstva kako bi zadovoljio potrebe za obrazovanim i stručnim kadrovima.

Završetkom Prvog svjetskog rata, Hrvatska, koja se našla u novoj političkoj i teritorijalnoj zajednici Jugoslaviji, prekida svoju bogatu tradiciju naprednog srednjoeuropskog školstva te joj se nameće unifikacija škole i školstva.

Ključne riječi: učenik, učitelj, škola, nastavni plan i program, školski odbori, gradsko vijeće

Počeci organiziranog pučkog školstva

Oslobođenjem od osmanlijske, turske vlasti nakon 161 godine (1526. – 1687.), dolaskom austrijske vojske u Slavoniju i Osijek, Osijek postaje vojna utvrda pod upravom Bečke dvorske komore. S vojskom dolaze činovnici, svećenički redovi, trgovci i obrtnici za potrebe nužne organizacije života i rada nakon kaotičnog stanja u Slavoniji, pa tako i u Osijeku. Izgonom preko Save u Bosnu Turci su stalna opasnost, a Osijek kao grad imat će posebnu ulogu u 18. i 19. stoljeću.

Domaće stanovništvo postupno se vraća pa se krajem 17. i početkom 18. st. ustrojavaju tri samostalne i dosta udaljene općine: Tvrđa (Nutarnji grad), Gornji grad (Gornjogradska varoš) i Donji grad (Dolnjogradska varoš) i tri župe.

Iako nemamo otkrivenih i očuvanih povijesnih izvora na prijelazu iz 17. u 18. st., znamo da su plemstvo i bogatiji slojevi za svoju djecu organizirali neke elementarne oblike poučavanja (čitanje, pisanje, računanje i vjeronauk). Učitelji su uglavnom bili svećenici, najčešće župnici ili drugi koji su "nješto znali". Razni obrtnici obučavali su mladež obrtima.

U vrijeme turske vlasti, organizacijski, kadiluk i nahija Osijek pripadaju Sandžaku Požega. U poimeničnim popisima obveznika raznih davanja (desetina i dr.) nigdje se ne navode izdvajanja za škole.[1]

U vrijeme turske vlasti u Osijeku se navodi jedna medresa (vjerska škola) i pet mekbeta (temeljna škola). Oslobođenjem Slavonije i Osijeka 1687. godine, crkveni redovi (franjevci, kapucini, isusovci) organiziraju i ustrojavaju crkveni i vjerski život. Uz pastoralni rad zabilježen je i početak rada pučke škole krajem 17. stoljeća (1690).[2]

1 *Sandžak Požega 1579., HD-DAOS, 2001., Osijek.*
2 *TRI STOLJEĆA KAPUCINA U OSIJEKU 1703.-2003. Skupina autora; Vinko Ivić, Kapucini i školstvo, HAZU – Zavod za znanstveni i umjetnički rad, Osijek, 2004., str. 232.*

U tvrđavskoj spomenici škole izvori su zabilježili početak rada pučke škole koju vodi red isusovaca. I 1698. spominje se g. Josip Pomer kao prvi "organista el ludimagister". Isusovačka tvrđavska matica krštenih bilježi 31. veljače 1698. "noster ludimagister". Nije poznata lokacija školske zgrade pa se pretpostavlja da se poučavanje organiziralo u prostorima samostana.[3]

Sustavno i organizirano školstvo koje potiče državna vlast počinje u vrijeme carskog prosvijećenog apsolutizma Marije Terezije (1740. – 1780.). Naredbom kraljice izvršen je popis svih škola 1770. godine. Obučavanje dobiva sustavno utemeljenje u poznatom *Općem školskom redu (Allgemeine Schulordnung),* donijetom 6. prosinca 1774. godine za njemačke trivijalne, normalne i glavne škole u carskim i kraljevskim nasljednim zemljama. *Opći školski red* katolički biskupi i protestanti u Ugarskoj ocjenjuju kao pokušaj germanizacije.[4]

Novi školski red samo za Ugarsku i pridružene zemlje podijeljen je na *devet literarnih okružja (distrikta). Deveto školsko okružje sa sjedištem u Zagrebu obuhvaćalo je Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju.* Kraljica Marija Terezija potvrdila je Ratio edukationis... *22. kolovoza 1777. godine*, kod nas poznat kao *Zakon o narodnim školama,* koji pučke škole dijeli na *normalne četverorazredne u kojima će se osposobljavati i budući učitelji i narodne gradske s tri učitelja, trgovišne s dva učitelja i seoske s jednim učiteljem.*

Uvodi se savjetnik namjesničkog vijeća *(Nikola pl. Škrlec, inspektor narodnih škola) k*oji postavlja *ravnajuće učitelje i mjesne školske nadzornike.*

Općine nisu bile dužne osnovati narodne škole niti je bila obveznost roditelja, odnosno osposobnjaka polazak u školu. U narodnim školama učitelje su postavljale gradske vlasti (magistrati), a u selima vlastelinstva. "*Ratio educationis*..." nije osobito zaživio. Posebno povjerenstvo izradilo je 1806. godine novu kraću *nastavnu osnovu (Ratio educationis...)* koja će biti uvedena u svakodnevnu školsku praksu u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji.[5]

Pomoću njemačkih učitelja širi se njemački jezik, koji je i službeni u gradu, a u školi je i nastavni jezik. Tamo gdje je utemeljena župa, općina može o svome trošku otvoriti tzv. narodne škole s narodnim jezikom, ako ima više od 50 osposobnjaka za školu. Učilo se elementarno čitanje, pisanje i računanje s obukom o poljodjelstvu u tzv. *trivijalnim školama (Unterschule).*

3 OSJEČKI LJETOPISI 1686. – 1945. Sveučilište J.J. Strossmayera i Povijesni arhiv u Osijeku, 1993. godine. HR-DAOS, Državna narodna škola Osijek-Tvrđa (1889. – 1977.); opći broj 721., broj arhivske jedinice 387, kutija 10.

4 Antun Cuvaj, GRAĐA ZA POVIJEST ŠKOLSTVA KRALJEVINA HRVATSKE, SLAVONIJE I DALMACIJE od najstarijih vremena do danas, svezak I, str. 450, Zagreb, 1910.

5 Isto, str. 456.

Carskom naredbom 1784. godine uvode se tzv. *valovnice*, koje prikazuju stanje za carsko odobrenje utemeljenja škole.

Vjeronauk u školama ima važno mjesto, a svećenstvo, podupirući državu, dobiva pravo nadzora škola. Svećenici-župnici školski su nadzornici i članovi mjesnih školskih odbora.

U gradovima i većim mjestima u prvoj polovici 19. stoljeća otvaraju se brojne tzv. g*lavne škole (Oberschule).*

Gradska općina Tvrđa već krajem 17. st. dobiva svoj statut i gradsku upravu. Osijek u 18. st. (1737.) ima 985, a 1753. 1100 domaćinstava; 1814. godine ima 8879 stanovnika i oko 2200 vojnika, koji mu daju posebno obilježje. Osijek 1838. godine ima 12562 stanovnika dok Zagreb ima 12231, a Rijeka 10341 stanovnika. [6]

Početkom 18 st., uz brojno katoličko hrvatsko i njemačko stanovništvo, sve veći je priljev po vjeri i drugog, pravoslavnog, protestantskog i židovskog stanovništva koje će od 1782. godine temeljom Patenta o toleranciji moći slobodno ispovijedati svoju vjeru. Tako počinju utemeljivati svoje vjerske župe i vjerske škole koje neće imati pravo javnosti.

U prvoj polovici 18. st. broj učenika relativno je mali, učenici su uglavnom iz "viših" slojeva. Uvjeti rada vrlo su skromni, bez školskih zgrada i stručnih učitelja koji su statusno i socijalno nesigurni. Iako je stanovništvo većinsko hrvatsko, dominira njemački nastavni jezik, a obvezno je i učenje latinskog jezika. U Gornjem i Donjem gradu sve je veći broj učenika koje poučavaju učitelji na hrvatskom jeziku, a školama se uči i njemački i latinski jezik.

U drugoj polovici 18. st. vlasti s većom pozornošću brinu o školama donoseći brojne upute o unutarnjem redu škola, o učiteljima, o uvjetima rada, o školskim obveznicima, o obvezama općinskih vlasti i roditelja. To je razdoblje snažnijeg razvoja hrvatskog školstva, pa tako i osječkog, u *doba prosvijećenog apsolutizma i jozefinizma*.

U drugoj polovici 18. st. povećava se broj školskih osposobnjaka, osobito učenika kojima je materinji jezik hrvatski, a time i nastavni jezik. Roditelji su sve više zainteresirani za školovanje svoje djece. Sredinom 18. st. (1754.) od oko 5000 stanovnika u tri škole u Osijeku ima 140 – 160 učenika ili 3.2% pohađa pučke škole. Učenici koji su završili normalne ili glavne škole mogli su nastaviti školovanje u, 1729. godine otvorenoj, Latinskoj školi-Gimnaziji. Studiranjem na Filozofskom (1707. – 1724.) i Teološkom (1724. – 1735.) fakultetu, a od 1735. u objedinjenom studiju Generalno

6 *SPOMENICA RKT ŽUPE SV. MIHAELA U OSIJEKU-UNUTARNJEM GRADU 1904.-1934. HD-DAOS I RKT. ŽUPA SV. MIHAELA ARKANĐELA, Osijek, 2009.*

učilište-Studium generale u Osijeku,[7] Studijem teologije i filozofije (1739.-1811.) u Kapucinskom samostanu, stvarala se obrazovna elita, što je bilo izuzetno važno za društveni, duhovni, kulturni i gospodarski razvitak Osijeka i okolice.[8]

Da je Gradsko poglavarstvo uz pomoć svećenstva kao vjeroučitelja i školskih nadzornika imalo nadzor nad školama potvrđuje *odluka 12. srpnja 1775. godine u kojoj grad utvrđuje godišnje plaće učitelja 80 forinti, 20 forinti župa ako je učitelj i orguljaš. Od roditelja učenika mogao je učitelj ubirati po 12 kreucera u I. raz., po 15 u II. i 18 III. razredu.*[9]

Za razvitak Osijeka i veću brigu o školama bilo je važno *ujedinjavanje triju općina u jedinstvenu cjelinu u Grad Osijek 2. prosinca 1796. godine vođen jedinstvenim Gradskim vijećem (Magistratom) za sve tri općine.*

Donošenjem *Zakona o narodnim školama* 1806. godine, svećenici su prema njemu podupirali državnu i lokalnu vlast u nadziranju škola kao vjeroučitelji u školama gdje su najčešće predsjednici školskih odbora i mjesnih školskih odbora te prosvjetni županijski nadzornici. Bitnih promjena nema sve do sredine 19. st. I dalje ostaje podjela na narodne pučke škole u selima i normalne, tzv. glavne škole, u gradovima i rijetko u većim mjestima (npr. Čepin), koje se razlikuju po većem broju učitelja i programa s većim brojem predmeta, uz učenje latinskog i njemačkog jezika.

Proglašenjem Osijeka slobodnim i kraljevskim gradom 28. kolovoza 1809. godine, Osijek dobiva novi zamah u gospodarskom i društvenom razvitku, pa taku i u školstvu.

Austrijsko carstvo pod utjecajem liberalnih ideja u 19. stoljeću intenzivno radi na uređivanju školskog sustava donoseći brojne zakone, uredbe i naredbe. Hrvatski narodni preporod snažno je potaknuo probleme školstva (učiteljskog osoblja, hrvatskog kao službenog i nastavnog jezika, školskih zgrada i dr.).

Sustav početnih učionica donesen je 1845., odluke Hrvatskog sabora da se uvede hrvatski kao službeni i kao nastavni jezik u škole donesene su 1847., a 1861. donesen je školskog sustav o uvođenju hrvatskog kao nastavnog jezika u gimnazije. To je utvrdio znameniti veliki Sabor 1861. na kojem se govorilo na hrvatskom jeziku, a ne latinskom.

---

7 *GRAĐA ZA POVIJEST ŠKOLSTVA, 1. tom, Antun Cuvaj, 1910., Zagreb.*

8 *FRANJEVAČKE VISOKE ŠKOLE U KONTINENTALNOJ HRVATOKOJ, FRANJEVCI U KONTINENTALNOJ HRVATSKOJ KROZ STOLJEĆA, Franjo Emanuel HOŠKO, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002.*

9 *ZAPISNIK GRADSKOG VIJEĆA GORNJI GRAD 1773.-1776. Izvorni naslov: Ober Esseger Stadt, Ra"thliches Protocoll von 26. Novembris 1773 bis 29. Martei 1776; fond: HR-DAOS-4, knjiga 2. Napomena: Prijevod s kurzivne gotice na latinično njemačko pismo i na hrvatski jezik – Ana Kelava, profesorica.*

U procesu stvaranja dvojne monarhije i pod utjecajem naprednih ideja, ugarski parlament 1868. godine donosi jedan od najnaprednijih školskih zakona, što utječe i na razvoj školstva u Hrvatskoj koja ima *autonomnu vladu i autonomna prava u unutarnjim poslovima, sudstvu i školstvu.* Izborom bana reformatora Ivana Mažuranića, hrvatsko školstvo slijedi europsko napredno školstvo.

Hrvatski sabor donosi 14. listopada 1874. godine *Zakon ob ustroju pučkih školah i preparandijah za pučko učiteljstvo u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji.* Zakon je utvrdio obvezne četverogodišnje škole s opetovnicama za školovanje šegrta i organiziranje tečajeva.

Općine grade i izdržavaju škole za djecu različitih vjeroispovijesti kao javne i privatne.

Ustrojava se *općinski školski odbor i županijski školski nadzornik.* Za virovitičkog županijskog nadzornika imenovan je Stjepan Grotić. Svu brigu o javnom školstvu (pedagoška, didaktička, kadrovska, udžbenička, nadzor i dr.) imala je *Zemaljska školska uprava i Zemaljski školski odbor Visoke zemaljske vlade za Hrvatsku i Slavoniju u Zagrebu.*

Uz već otvorene Učiteljske škole (Škola sestara milosrdnica sv. Vinka – privatna – 1848. i Muška učiteljna učiona zagrebačka 1849.) u Zagrebu, otvaraju se u Dalmaciji na talijanskom jeziku 1852., u Zadru muška učiteljska škola na hrvatskom jeziku 1866., a u Petrinji 1871. za Vojnu granicu.[10] Godine 1893. otvorena je i poznata Učiteljska škola u Osijeku, koja je imala vrlo važnu ulogu u razvoju pučkog školstva u tadašnjoj Hrvatskoj (Slavonija, Srijem, pa i Vojvodina/Bačka).

U Osijeku je, 1878. godine održana Treća učiteljska skupština s oko 600 delegata iz hrvatskih zemalja, Bosne i Vojvodine, koja je raspravljala o socijalnom i stručnom položaju učitelja i školstva. Učitelj u školi mogao je biti samo austrougarski državljanin koji je znao njemački jezik i koji je završio učiteljsko obrazovanje. Zato su u 18. i početkom 19. st. osobito u istočnoj Hrvatskoj učitelji bili stranci sa završenim preparandijama ili učiteljskim školama u Beču, Pešti, Pečuhu, Pragu. Stoga je utemeljenje učiteljskih škola za hrvatsko školstvo bilo vrlo važno.

Prvi jedinstveni školski *Zakon o uređenju pučke nastave i obrazovanje pučkih učitelja u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, od 31. listopada 1888. godine* značajno je uredio školstvo: redovna pučka škola traje četiri godine, a opetovnica uz pučku školu dvije godine po dva dana (četvrtak i nedjelja).

10 POVIJEST HRVATSKOG ŠKOLSTVA I PEDAGOGIJE, dr. sc. Emerik Munjiza, sveučilišni udžbenik, str. 84. Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku i Hrvatskopedagoški književni zbor, ogranak Slavonski Brod.

U nedostatku šegrtskih škola, pučku školu opetovnicu obvezno pohađaju šegrti. Sposobnost polaska u školu je s navršenih šest godina, a obveznost sa sedam godina. Škole mogu imati od jednog do četiri učitelja. Upražnjena mjesta učitelja popunjavaju se natječajem. Roditelji se obvezuju na slanje djece u redovnu školu i opetovnicu. Učenike nemarnike redovne škole i opetovnice općinske su vlasti kažnjavale. Člankom 128. novoga zakona učitelj ima plaću, besplatan stan, ogrjev i, po mogućnosti, vrt.[11]

Za vrijeme svog političkoga djelovanja, *Ivan Mažuranić (*1814. – 1890.) u školstvo uvodi obvezno praćenje, analiziranje pedagoške statistike, vođenje "matica" i spomenice-ljetopisa u školama (1863.). To je vrijeme izuzetnih reformi u školstvu bana Ivana Mažuranića (1875. – 1885.), napretka hrvatskog školstva kao srednjoeuropskog, omasovljenja škola i polaznika – učenika i učitelja.

Na osječkom se području od 1875. do 1885. broj škola sa 107 povećao na 144, a broj učenika s 15463 na 29786 ili za 48%. U Hrvatskoj se broj škola povećao s 229 na 312.[12]

Okružni školski nadzornik Antun Lisac imenovan je u Osijeku 1886. godine. Iste školske godine 1886./87. izvršio je od 18. travnja do 20. srpnja nenajavljene školske nadzore i preglede svih javnih i privatnih pučkih škola. U pregled škola uključio se veliki župan dr. Teodor grof Pejačević, gradonačelnik Fridrich Broschan i županijski školski nadzornik Pavle Orešković.

Sve škole morale su na temelju obveznog vođenja pedagoške dokumentacije slati izvješća u Gradsko poglavarstvo, što su učinile i u ožujku 1886. godine. U svim školama na kraju *prvog i drugog polujeća (polugodišta) održani su javni ispiti u nazočnosti školskih nadzornika i često i samog gradonačelnika.* Na temelju neposrednog uvida u rad škola (pučkih i građanskih, osam javnih, četiri privatne, više djevojačke škole, zabavišta i čuvališta te drugih učevnih zavoda) i izvješća škola, nadzornik Pavle Orešković napisao je *Glavno izvješće* koje je poslao *Visokoj kraljevskoj hrvatsko-slavonsko-dalmatinsoj zamaljskoj vladi, Odjelu za bogoštovje i nastavu u Zagrebu.*[13]

O Glavnom izvješću raspravljalo je Gradsko poglavarstvo i Gradski školski odbor iste godine.[14]

11 ŠKOLSKI ZAKON OD 31. LISTOPADA 1888. S PROVEDBENIM NAREDBAMA I NAČELNIM RJEŠIDBAMA (pribrao i uredio Antun Cuvaj), Zagreb, 1901.

12 SCRINIA SLAVONIKA, 2002./2., Dinko Župan, Utjecaj Mažuranićeve reforme na pučko školstvo u Slavoniji (1875.-1885.).

13 GRAĐA ZA POVIJEST ŠKOLSTVA Kraljevinama Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas. Antun Cuvaj, tom 6, str. 140, Zagreb, 1910.

14 HR-DAOS, Gradsko poglavarstvo Osijek, kutija 1379, predmet D-154-1887.

U Glavnom izvješću navode se statistički podaci iz "matica" škola i ostale dokumentacije te zapažanja županijskog školskog nadzornika P. Oreškovića nakon pregleda u školskoj 1886./87. godini. U Osijeku djeluju četiri pučke škole, odnosno osam javnih (škole su se dijelile na dječačke i djevojačke) i četiri privatne škole u deset zgrada (dvije su unajmljene).

Škole u Gornjem i Donjem gradu imale su igrališta za gombalaštvo i svoje knjižnice te školske vrtove u Donjem i Novom gradu. Škola u Donjem gradu imala je na uporabi pčelinjak, vlasništvo Pčelarske udruge, a škola u Gornjem gradu koristila je za praktične vježbe iz voćarstva pokušalište Slavonskog gospodarskog društva. Gospodarska obuka učenika u školama održavala se iz povrtlarstva, voćarstva i pčelarstva. U Donjem gradu grkoistočna privatna škola koristila je gombalište i vrt susjedne javne pučke škole.

Školske 1886./87. bilo je školske djece-obveznika:

-dječaka 824; -djevojčica 777; ukupno 1601; opetovnicu 117; svega 1718 ili oko 9 %.

Broj učenika koji su pohađali školu:

-javne škole 1431; privatne 186; ukupno 1617; opetovnicu 8; ukupno 1625 ili nešto više od 8%. Redovnu i svakodnevnu nastavu polazilo je od ukupnog broja školskih osposobnjaka čak 94% ili nešto više od 8% od ukupnog broja pučanstva u gradu.

U svim školama radilo je 35 – 38 učiteljica i učitelja.

U školama je bilo malo učenika u opetovnicama jer je veći broj učenika nastavljao školovanje u nižim gimnazijama, šegrtskim školama, djevojačkim, košaračkim i drugim školama. Opetovnice su bile obvezne dva puta tjedno samo za učenike koji nisu nastavili školovanje.

Tako uređen sustav školstva u Hrvatskoj, uključujući i Vojnu granicu, neće se bitno mijenjati sve do kraja I. svjetskog rata i ulaska Hrvatske u posve drukčiju političku zajednicu, Kraljevinu Jugoslaviju, u kojoj se političkom dominacijom velikosrpskog režima ometa ili čak prekida duga i bogata tradicija hrvatskog školstva u europskom duhu.

Dok je broj stanovnika na prijelazu 18. u 19. st. zbog prostorne ograničenosti stagnirao u Nutarnjem gradu, u Gornjem, Donjem i Novome gradu broj stanovnika stalno se povećavao.

Glavna skupština slobodnog i kraljevskog grada Osijeka izabrala je 16. listopada 1875. godine gradski školski odbor (gradonačelnik, predstavnik crkve, dva predstavnika gradskog učiteljstva, liječnika, školskog nadzornika) i šest članova iz Gradskog zastupstva: Antuna Rukavinu, Stjepana Heima,

Matiju Gršković, Ignju Florschütza, Josipa Schiesla i Ferdu Sedlakovića (uži odbor).[15]

Mjesni (gradski) školski odbor održao je prvu sjednicu 20. studenog 1875. godne, kad je za predsjednika izabran *Nikola Živanović,* za zamjenika goronjogradski župnik *Franjo Knittl i* za perovođu ravnajući učitelj *Skender Dončević* te član *Antun Filigstein (*širi Odbor*).*

Imenovani su mjesni školski nadzornici: za Unutarnji i Novi grad *Matija Gršković*, ravnatelj Osječke gimnazije, za Gornji grad *Franjo Knittl*, gornjogradski župnik, i za Donji grad *Josip Schiesl.*[16]

Školski su odbori na sjednicama raspravljali o zapošljavanju učitelja, izboru ravnajućih učitelja, njihovom materijalnom položaju koji je bio skroman, o rješavanju stambenih pitanja učitelja. Česte rasprave vodile su se oko otvaranja novih odjela zbog povećanja troškova u gradskom proračunu, što je utjecalo na velik broj učenika (40 – 50, pa i više) u odjelima.

U školskim spomenicama i pedagoškoj dokumentaciji uočavamo česte prelaske učitelja i ravnajućih učitelja iz jedne u drugu školu.

Dosta su često odbori raspravljali o učenicima nemarnicima koji često izostaju s nastave te tražili od roditelja veću odgovornost prema školskim obvezama svoje djece.

Kako je u izborima školskih odbora, gradskih i mjesnih, bilo različitih pristupa, Kraljevska zemaljska vlada – *Odbor za bogoštovje i nastavu* izdao je naputak (12. travnja 1877.) o ustroju šireg i užeg gradskog odbora u slobodnim kraljevskim gradovima.

U Osijeku 29. studenoga 1877. godine na sjednici glavne skupštine izabrani su članovi šireg školskog gradskog odbora: August Medić, Lavoslav Ittlinger, Ignjo Wagner, Franjo Fabian, Slavoljub Strobach i Dragutin Bartolović.

Uži školski odbor činili su načelnik grada kao predsjednik, župnici, ravnajući učitelj, pet članova gradske općine i konfesionalni dušebrižnik ako pučku školu pohađa više od jedne petnaestine učenika.

Dana 12. listopada 1878. godine u uži školski odbor izabrani su na sjednici glavne skupštine slobodnog i kraljevskog grada Osijeka: Josip Janković, dr. Josip Kallivoda, Ivan Herman, Franjo Nuber, Mate Gršković, Ignji Florschütz i David Herman na trogodišnji mandat.[17]

---

15 ZAPISNICI GRADA OSIJEKA 1867.-1875., Zapisnik glavne skupštine od 12. lipnja 1875., br:3638, str. 605.

16 ZBORNIK ZAKONA I NAREDBI VALJANOH ZA KRALJEVINU HRVATSKU I SLAVONIJU, godina 1877. XIII, broj 33..

17 ZAPISNICI GRADA OSIJEKA 1876.-1886., Zapisnik glavne skupštine održane 29. studenog 1877., broj 9978, str. 135.

Na jednoj od sjednica Gradskog poglavarstva predlaže se da se smanje *" po ovaj grad nepotrebni troškovi".* Uži gradski školski odbor predlaže da se na upražnjena mjesta u sve četiri škole zapošljavaju podučitelji sukcesivno s godišnjom plaćom od 500 forinti. Pravi učitelj ima godišnje 600 forinti plaću. Učitelji za podučavanje šegrta primaju beriva pa se ne odobravaju beriva za poduku risanja. Odobrava se 100 od 170 forinti za nabavu knjiga i korisnijih učila. Promaknuće u prvi plaćevni razred učitelja koji imaju 700 forinti treba vršiti sukcesivno.[18] Plaće u gradskoj upravi bile su veće od 10 do 15%.

Otpisom visoke Kraljevske zemaljske vlade (3. travnja 1889. br. 3593) traži se od Gradskog poglavarstva da ustanovi *doplatak u Nižoj i Višoj djevojačkoj školi za ravnajuće učitelje.* Uži školski odbor, podnoseći izvještaj Poglavarstvu 14. kolovoza 1889. o radu djevojačkih škola, predlaže da se otvori *ženska obrtnička škola* za djevojke koje su uspješno završile VI. razred *Više djevojačke škole.* Učiteljica *Više djevojačke škole* Marija Montion upućuje se na školovanje u Beč o trošku grada.[19]

Gradski školski odbor, temeljem uredbe Zemaljske vlade (od 9. veljače 1892. broj 2404.), izvijestio je Gradsko poglavarstvo o obvezi ustrojavanja više pučke škole uvođenjem V. razreda za dječake iz svih pučkih škola u gradu koji su završili IV. razred, a ne nastavljaju polaziti srednju školu ili druga viša učilišta.

Zemaljska vlada pismom (12. studenoga 1892. broj 14617) traži od Grada da uz Realnu gimnaziju ustroji trogodišnju višu trgovačku školu o vlastitom trošku. Prvi bi razred bio ustrojen školske 1893./94. i tako dalje. Troškovi bi iznosili 3000 forinti. Grad moli da država preuzme troškove, jer ta sredstva nema u proračunu.

Na sjednici Gradskog poglavarstva 30. travnja 1894. raspravljalo se o proračunu grada na temelju prijedloga Vlade da se s 340747 forinti proračun planira 33% umanjen. U gradskom proračunu osigurano je 1000 forinti za nabavu namještaja, 510 forinti za učitelje u novoustrojenoj Pučkoj školi u Jägerovoj ulici u 1895. godini.[20]

Pučka škola u Nutarnjem gradu Tvrđi

Da Gradsko poglavarstvo (Magistrat) brine o školovanju djece pokazuje zaključak koji donosi 12. siječnja 1711. godine o gradnji škole

18 ZAPISNIK GRADA OSIJEKA br. 473/1887. točka 18.
19 Isto.
20 HR-DAOS -ZAPISNICI GRADA OSIJEKA 1887.-1895., Priredio Stjepan Sršan: Gradivo za povijest Osijeka i Slavonije, knjiga XXI., Osijek, 2007.

koja je dovršena u jesen. Nije poznata lokacija samostalne zgrade, možda je djelovala u prostorima samostana osječkih franjevaca. Pučka škola počela je s radom 1712. godine, kada za prvog učitelja dolazi 19. rujna 1712. godine David Heim (Heimb), a 1713. godina općina s učiteljem sklapa ugovor za godišnju plaću od 40 forinti i ogrjev te "podavanja " po djeci. Drugi učitelj Josip Dauleiter dolazi 30. svibnja 1718. godine.[21]

U Nutarnjem gradu Tvrđi školski je upravitelj Franjo Rozengrien, koji je položio ispovijest vjere te ima dovoljno naobrazbe za pouk djece. Učitelj ima prihode od oca superiora na godinu 78 forinti, od grada 24 forinte i stan. Od svakog učenika, ovisno o dobi i mogućnostima roditelja, mogao je skupiti od 30 do 60 kreucera. Na kraju se u kanonskim vizitacijama navodi da je učitelj godišnje dobio samo 30 forinti.[22]

U Nutarnjem gradu Tvrđi Đuro Kiling, koji je položio ispovijed vjere, dobrog je vladanja, "trijezan" i dovoljno poučan za djecu, i Franjo Klucho (1754. - 1761.) učitelji su stranci i poučavaju oko 200 učenika na njemačkom jeziku. Učitelj Klucho ima oveću prostoriju za školu koju održava gradska uprava. Od grada ima plaću 24 forinte, a od djece oko 13 forinti godišnje. Ima prihode od crkve kao orguljaš, pjevač, za pogrebe i krštenja. Nastavu na njemačkom jeziku pohađa 30 – 40 učenika. Nastave na hrvatskom jeziku u to vrijeme još nema u Tvrđi.

Uz njemački nastavni jezik, u Tvrđi se uvodi i hrvatski jer se zbog sve većeg broja hrvatskog stanovništva misno bogoslužje kazuje i na hrvatskom jeziku. Latinski jezik uče samo učenici iz imućnijih obitelji (činovnika, obrtnika, časnika). U školi 1879./80. radi jedan učitelj s 30 dječaka i učiteljica s 43 djevojčice. Sve do 1855. godine djeluje kao *trorazredna trivijalna,* kada se uvodi četvrti razred i postaje *glavna škola* (Oberschule). Od djevojačkog razreda 1882. godine razvija se *Viša djevojačka škola* u kojoj će biti naglašen ženski ručni rad.

U Glavnom je izvješću županijski školski nadzornik zapisao da je *dječačku školu* pregledao 29. travnja 1887. godine. Školu polazi 39 dječaka u učionici veličine oko 40m^2 u klupama prevelike visine za dob djece. Nastava je na *njemačkom jeziku.* Učitelj je *Gjuro Rožić,* a vjeroučitelj kateheta *Stjepan Masper* i kapelan *Petar Kulundžić.*

Istog je dana pregledao *djevojačku školu,* koju polazi 40 učenica u sličnoj sobi-učionici s neodgovarajućim visokim starim klupama koje treba

21 HR-DAOS, Opći broj 721, Državna narodna škola Osijek-Tvrđa (1889.-1977.); broj arhivske jedinice 387, kutija10.

22 KANONSKE VIZITACIJE 1732./1733. Preveo i prpremio za tisak Stjepan Sršan, Povijesni arhiv u Osijeku, 1997.

zamijeniti novim. Učiteljica je *Marija Pinterović,* a vjeroučitelj *Stjepan Masper*. Nastava je na njemačkom jeziku. Obje škole imaju učiteljsku i učeničku knjižnicu s malim brojem knjiga. Mjesni školski nadzornik jest *Ignjo Wagner*.

Sve do početka 20. st. u školi nema bitnih promjena. U jeku Prvog svjetskog rata nastavu pohađa 102 učenika (48 dječaka i 54 djevojčice), a škola prelazi u mješovitu građansku. U Tvrđi neprekidno 264 godina (1712. – 1976.) djeluje *trivijalna pučka trorazredna škola,* a od 1855. i *četverorazredna,* tzv. "glavna škola".

Sve do 1945./46 godine, škola je glavna i četverorazredna, kada se uvode viši razredi (V. – VIII.). Kao osmogodišnja škola djeluje do školske 1976./77. pod nazivom državna OŠ *"Ivica Šestak"* u zgradi Više djevojačke škole, danas druga zgrada Ekonomske škole, kada je vlasti ukidaju, a učenici iz Tvrđe, Tvrđavice i Podravlja upućuju se u škole "Vijenac" i Antuna Mihanovića, koja je pravni sljednik. Pismohrana dokinute škole čuva se u HD-DAOS.

Pučka škola u gornjogradskom podgrađu u Ulici svete Ane

U jednom godišnjem izvještaju isusovaca iz 1713. godine zabilježeno je skupljanje milodara koje je organizirao kateheta I. Grčić za opremu djece koja idu u školu u Gornjem gradu u iznosu od 100 forinti pa je moguće da je škola počela s radom 1712. godine. U Gornjogradskom podgrađu (Gornjogradskoj varoši) isusovački je red započeo prvo poučavanje čitanja i pisanja 1720. godine. Pouzdano se zna da je isusovački red utemeljio Pučku školu u Gornjem gradu i tamo *"poučavahu vještini čitanja i pisanja"* 1722. godine.[23] U Gornjem gradu djeluje kao trivijalna trorazredna, a od 1855. godine djeluje kao četverorazredna "glavna škola" u kojoj se učilo čitanje, pisanje, račun i vjeronauk, elementarna znanja iz poljodjelstva, povrtlarstva, voćarstva i pčelarstva.

U Gornjem je gradu upravitelj škole Nijemac Jakob Schönbeck s pedesetero učenika. I Nijemac Kilijan Rosshost, ravnajući učitelj, poučava djecu u župnim prostorima. Hrvati nemaju svog upravitelja škole, a poučavanje je povjereno nestručnom učitelju pa *"to treba što prije riješiti"*. Troškove za učitelja i školu snose župljani, 8 forinti, i stan te po 20 do 40 kreucera, ovisno uči li učenik samo abecedu i čitanje (I. raz. 20 kreucara), čitanje i pisanje (II.

23 Kamilo Firinger, MONOGRAFIJA O. Š. "IVAN GORAN KOVAČIĆ" (O. Š. SV. ANE) 1720.- 1980., Osijek, 1980.

raz. 25) ili čitanje, pisanje i računanje i učenje latinskoga jezika (III. raz. 30). Učitelj je godišnje primao oko 72 forinte.

O školi u Gornjem gradu "*u ulici svete Ane"* više znamo tek od *22. listopada 1863.* godine iz Ljetopisa škole koji se čuva u pismohrani škole. U Ljetopisu je zapisano *da je u Aninoj ulici izgrađena školska zgrada s jednim katom i 10 učionica, pisarnom za ravnajućeg učitelja i nekoliko pratećih prostorija.* Veliki podrumski prostor služio je za smještaj ogrjeva. Uz školu je dvorište za boravak i igru učenika tijekom odmora. Škola je trivijalna trorazredna obospolna, s odvojenim razredima za dječake i djevojčice. U školi rade dva učitelja (I. i II. i III. razred dječaci) i jedna učiteljica (I. – III. razred djevojčice). Škola ima naziv "*Narodna škola".*[24]

U Gornjem gradu 1754. godine školu vodi Ferdinand Pecs, koji poučava samo njemačku djecu. I Hrvati imaju svoga učitelja koji poučava učenike na hrvatskom i latinskom jeziku. Troškove za oba učitelja, plaće i rad u crkvi (orguljaš, pjevački zbor, sudjelovanje s učenicima u vjerskim obredima i slavljima i dr.) snose roditelji.

Nakon stupanja na snagu *novoga Školskog zakona* 1875. godine, škola dobiva naziv *"Opća pučka škola u Ulici sv. Ane".*

U *Glavnom izvješću* zapisan je pregled škole koji je trajao pet dana (28. i 30. travnja i 10., 11. i 12. svibnja) 1887. godine.

U Pučkoj dječačkoj školi broj učenika

Razred	Učiteljski zbor	Upisanih učenika	Redovnih polaznika
I.a	Gjuro Springer, prvi učitelj	78	63
II.a	Skender Dončević, ravnajući učitelj	77	66
I. i II b	Josipa Glembaj, namjesna učiteljica	52	46
III.a	Stjepan Dugački, pravi učitelj	80	77
IV. a	Andrija Pakšec, pravi učitelj	73	70
III. i IV b	Mato Smolić, namjesni učitelj	47	43
	U Pučkoj djevojačkoj školi		
I.a	Franjka Šestak, prava učiteljica	59	55
I.b	Kata Firli, namjenska učiteljica	60	52
II.a	Slavka Dončević, prava učiteljica	64	55
II.b	Ludmila Kovačević, namjenska učitelj.	61	45
III.	Ana Karlović, prava učiteljica	93	81
IV.	Marija Reisenbüchler, prava učiteljica	54	53

24 *SPOMENICA 22. X. 1863-1937. LJETOPIS NIŽE PUČKE ŠKOLE U ULICI SVETE ANE od godine 1896./97. Pismohrana Osnovne škole svete Ane u Osijeku.*

U školi su četiri katehete: za rimokatoličku vjeru Stanko Matijević, za grkoistočnu Lazar Popović, za evangelističku Dragutin Bläser, za izraelističku dr. Samuel Spizer. Mjesni školski nadzornik jest Josip Unfage, sudbeni vijećnik. Škola ima dosta učila, ali treba nabaviti zemljovid Hrvatske i Slavonije. Ima 10 učionica i još dvije iznajmljene u gradskoj kući. Škole imaju i zaklade, koje su utemeljili: prvu Pajo Kolarić s 300 forinti i drugu Josip i Jelisava Hroning.

Gradsko je poglavarstvo otpisom visoke Kraljevske zemaljske vlade, na sjednici 21. siječnja 1888. zaključilo da se učitelji promaknu u prvi plaćevni razred. Uži školski odbor grada predlaže da se učiteljicama *Kati Firli i Josipi Glembay,* imenovanim učiteljicama 1883. godine, u školama da definitivno namještenje koje će biti stalno s plaćom 560 forinti, 80% od redovne (700).

U Ulici sv. Ane školske godine 1896./97. škola se naziva *"Anina škola*". Postaje četverorazredna s opetovnicom obveznom za učenike koji su položili godišnji glavni ispit i završili četvrti razred, a neće nastaviti školovanje u nižoj latinskoj maloj gimnaziji ili šegrtskoj školi. Nastavu pohađaju učenici I. – IV. razreda, 267 dječaka i 250 djevojčica, a opetovnicu 21 dječak i 19 djevojčica. Pridošla su tijekom godine 32 učenika, a samo su bila 4 nemarnika, nepolaznika. U školskoj knjižnici *Opće pučke škole Sv. Ane*, koja se stalno obogaćivala (darovnicom Dragutina Lermana, ravnajućeg gruntovnice i Josipa Springera, glazbenika, Josipa Horvata, prečasnog župnika i dekana), a nalazi u novoj Pučkoj školi u Jägerovoj ulici, zabilježeno je 260 knjiga i 472 sveska. Školske 1897./98. u školi rade četiri učiteljske sile*: Franjo Pozalini, Jelka Mađarević,* pravi učitelji, i *Josipa Kunst i Darinka Springer,* doučiteljice. Za vjeroučitelja, umjesto *Josipa Mihelčića* koji odlazi u župu Dalj, iz Semeljaca dolazi kapelan *Svetozar Rittig.* Ravnajući je učitelj *Đuro (Gjuro) Rožić.*

Kako se u školi broj učenika povećavao (šk. 1889./90. 517 učenika i 9 odjela), tako se povećavao i broj učitelja. Umro je Mirko Leman, a Stjepan Dugački odlazi u mirovinu kao i vjeroučitelj Josip Horvat. U školi radi osoblje: Đuro Rožić, ravnajući učitelj, i Svetozar Rittig, vjeroučitelj; redoviti učitelji: Matija Smolčić, "*vrli učitelj i poštenjak*", i Franjo Pozalin; redovite učiteljice: Katica Hudetz, Zora Hudetz, Milica Landolt i Jelisava Mađarević; namjesne učiteljice: Josipa Kunst i Darinka Springer. Dugogodišnji domar bio je Julius Huterer.

Iste je godine za dječake IV. razreda organizirano podučavanje iz voćarstva i vinogradarstva u vrtu Slavonskog gospodarskog društva uz veliku susretljivost tajnika Đure pl. Ilića.

Vjeronauk rimokatoličke vjere, koji se učio iz Malog katekizma, pohađalo je preko 80% učenika. I ostale konfesije održavale su vjeronauk. Lazar Bogdanović, iz parohije Donji grad, grkoistočni, Josip Pindor, evangelistički, Samuel Stader, izraelićanski (iz Katekizma Mojsijeve vjere dr. H. Jakobija).

Učenici su bili obvezni dolaziti na mise uz pratnju učitelja i vjeroučitelja prema rsporedu. Pripremali su se za primanje svetih sakramenata.

U školi se odvijao i bogat društveno-odgojni rad. Školu su 3. i 4. lipnja 1900. posjetili uvaženi gosti iz Zemaljske kraljevske vlade Hrvatske i Slavonije, predstojnik Vladina odjela za bogoštovje i nastavu Armin Pavić i školski nadzornik Josip Stipetić, gradonačelnik grada Osijeka Konstatin Graff i županijski i gradski školski nadzornik Pavle Orešković, koji je "*često i dugo godina inspicirao sve učitelje i razrede*". Vrlo su često organizirane humanitarne aktivnosti za pomoć siromašnoj djeci u odjeći i knjigama. Ističe se društvo "Milodar", u kojem djeluju školske učiteljice. Gradsko poglavarstvo subvencionira "Sklizalačko društvo" kako bi mladež mogla besplatno klizati. Organizirana je predstava za mladež iz Osijeka i Zagreba iz umjetnosti.

Učiteljski zbor škole za svaku sjednicu jedanput u mjesecu organizira stručna predavanja : O koncentričnosti obuke u pučkoj školi, predavač Đ. Rožić, ravnajući učitelj;

o polasku svete mise, predavač Ivan Fury, kateheta;

o zaptu (reštu) za učenike koji imaju teškoća u učenju i odgoju, Katica Hudetzova, učiteljica;

o tome kako učionica (škola) može utjecati na čistoću pučanstva, Zora Hudetzova.

Učitelji su upućivani na predavanja i stručna usavršavanja iz ženskog ručnog rada i raznih praktičnih tečajeva, osobito iz poljodjelstva i sl. Gradsko poglavarstvo za sve četiri škole nabavilo je kolekcije uzoraka za ručni rad. Škola je redovito primala glasila: Slavonski glasnik, Napredak, Hrvatski učiteljski dom, Hrvatsko-slavonsko pčelarsko društvo – Hrvatska pčela, Slavonsko gospodarsko društvo, list " Gospodar".

Broj učenika stalno se povećavao (škol. 1898./99.: 517 učenika i 9 odjela) pa je bilo nužno izgraditi novu školsku zgradu. Gradsko poglavarstvo i Gradski školski odbor raspravljali su o lokaciji nove škole i 30. listopada

1890. zaključili da se, umjesto kod Rokove crkve, nova Pučka škola gradi u Jägerovoj ulici. Planirani su troškovi 20.480 kruna. Škola je izgrađena 1895. godine, a iste 1895./96. godine školu polazi 229 dječaka i 198 djevojčica. Prvi je ravnajući učitelj Skender Dončević s četiri, a ubrzo s 555 učenika, i s osam učitelja (1900./01.). U ovu zgradu, pored redovne pučke škole u Osijeku useljava Učiteljska škola, zatim Pedagoška akademija, Pedagoški fakultet i danas Filozofski fakultet.

Školske 1901./02. školu pohađa 695 učenika raspoređenih u 10 odjela. Učiteljski zbor ima 10 učitelja i četiri vjeroučitelja četiriju konfesija. Opetovnicu polazi 43 dječaka i 92 djevojčice, s kojima dva puta tjedno rade učitelji iz redovne škole. Ravnajući je učitelj Dragutin Matijević. U školi su 13. i 14. travnja 1905. godine *nastava i aktivnosti posvećene preminulom velikom biskupu Josipu Juraju Strossmayeru, Osječanu koji je pohađao Pučku školu svete Ane.* Učenici i učitelji sudjelovali su misama zadušnicama posvećenim biskupu.

Josipa Glembaj (Čepin, 1861. – Osijek, 1941.) nakon gimnazije u Osijeku završava u Zagrebu Višu djevojačku školu i Kraljevsku učiteljsku školu. U Osijeku radi kao učiteljica pučke i Više djevojačke škole, književnica je i kulturna i društvena djelatnica. Godine 1911. u Osijeku je utemeljila Zakladu za podupiranje siromašnih učenica Više djevojačke škole "*Jubilarna nagrada Josipe Glembaj",* a 1921. osječku podružnicu *"Hrvatska žena".* Svoj književni rad posvetila je uglavnom djevojkama.

Uži školski odbor: Ignjo Wagner, Dragutin Bartolović i Stjepan Heim imenovalo je Gradsko poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada 15. siječnja 1888. godine. Uži školski odbor predlaže preinaku troškovnika (1386 forinti) za uređenje prostora za 60 učenica Više djevojačke škole u kojoj se uvodi V. razred.

U godinama prije Prvog svjetskog rata škola je povećavala broj učenika. Odlukom Gradskog poglavarstva uvode se dva obospolna odjela (1903. br. 21883.). Od 1905. do 1912. broj učenika povećao se na 785 i 123 opetovničara, Učiteljski zbor brojio je 11 članova i četiri vjeroučitelja.

Dugu i bogatu tradiciju uspješne škole danas nastavlja u istoj dograđenoj i uređenoj zgradi osmogodišnja Osnovna škola svete Ane u Ulici sv. Ane u Osijeku.

Pučka škola u Dolnjogradskom podgrađu

O počecima rada škole u Donjem gradu (Dolnja varoš – Donjogradsko podgrađe), na žalost, nemamo izravnih izvora i zapisa. U jednom izvještaju isusovačkog reda iz 1770. navodi se da je oslobođenjem od turske vlasti, dolaskom vojske i naseljavanjem stanovništva, *počela radom pučka škola 1712. godine. Navodi se kao godina početka rada 1720./21.*[25]*, odnosno 1723. godine.* U Donjoj varoši prvi je učitelj Nijemac Anton Stubenrauch, a *"Ilirskoj*" je učitelj Hrvat Marijan Ivanović*, "koji ima dovoljno znanja za poučavanje."*[26] Neki crkveni izvještaji govore i o ranijem početku organiziranog opismenjavanja djece dolaskom franjevaca (1690.) i kapucina (1702./03.).

Školska zgrada sagrađena je 1790., kao prizemnica. Dograđeni kat 1883. godine dao je vrlo lijep izgled i graditeljski vrlo vrijedan školski objekt.

Temeljem Patenta o toleranciji cara Leopolda iz 1782., i drugim se crkvama (konfesijama) dopušta slobodno djelovanje. U Donjem gradu, uz utemeljenu pravoslavnu parohiju, djeluje i pučka škola za koju troškove podmiruje crkvena općina koja je preuzela školu 1764. U jednoj raspravi Boesendorf navodi *"da su donjovaroški Cincari 1746. dogovorili s učiteljem Joanom Sataveszkim da im uči djecu pismenosti*".[27] Škola će ostati isključivo vjeroispovijedna škola pod utjecajem parohije u Donjem gradu na srpskom jeziku i ćiriličnom pismu, "*a njemački i latinski moraju čitati*". Da škola nije javna potvrđuje zapisnik iz 1873., gdje se vidi da učenici IV. razreda polažu glavni godišnji ispit u Obćoj pučkoj školi u Donjem gradu. Zakonom o školstvu iz 1874./75. i Zakonom o narodnim školama iz 1888. godine ustrojavanjem općih pučkih škola (narodnih škola), naredbom Zemaljske vlade iz 1876. (broj 7579), ukida se financiranje škole iz gradskog proračuna, kao i drugih konfesionalnih škola koje nisu javne. Podržavljenjem školskog sustava, mjesni školski odbor parohijske pučke škole s odobravanjem će prihvatiti da škola postane briga države u snošenju troškova *iako se neće ništa bitno promijeniti.* U raspravi *O osječkom školstvu* koji je podnio županijski i gradski školski inspektor Miloš Ljubić, 1916. godine ne spominje parohijsku školu kao posebnu od Opće pučke škole u Donjem gradu.

25 ZAŠTO NAŠA ŠKOLA NOSI IME JAGODE TRUHELKE, Pismohrana osnovne škole Jagode Truhelke u Osijeku, 2007.

26 HR-DAOS, Opći broj 721, Državna narodna škola u Donjem gradu (1889.-1977.); arhivski broj jedinice 387.

27 Josip Boesendorf, Pravoslavni element kao sekundarni factor u oblikovanju građanskog staleža u Osijeku, Osječki zbornik 2 i 3 1948.; HR-DAOS, Narodna škola (srpska vjeroispovijedna škola) u Donjem gradu; Opći arh. broj 195, Knjiga 86, kutija 6.

U Donjem gradu u magistratskim zapisnicima zabilježeno je potpisivanje ugovora 1756. godine s njemačkim učiteljem Josipom Nusbaumom i hrvatskim Matijom Plivelićem, s Ivanom (Johanom) Čavrakom, koji je od 1777. učitelj, zatim od 1784. i ponovo od 11. siječnja 1787. godine ravnajući učitelj, te s učiteljem Emerikom (N) Turaniyem 13. rujna 1792. godine. To potvrđuje brigu Gradskog poglavarstva i gradskog školskog odbora o potpori rada škola i učitelja za hrvatsku i njemačku zajednicu.[28]

Za učenike njemačke zajednice u Donjem gradu upravitelj škole je Felik Veizinger. Nastavu na njemačkom jeziku pohađa oko 40 učenika, a učitelj je Matija Plivelić, koji poučava 40 učenika na hrvatskom jeziku.

Oba učitelja plaća općina 8 forinti i *kako se pogode s djecom*" ovisno uče li latinski i njemački jezik.[29]

Nastavni je jezik u 18. st. njemački jer je on i službeni, osobito nakon ukidanja latinskog jezika 1784. godine, koji će ubrzo biti vraćen u službenu uporabu u Hrvatskoj sve do hrvatskog narodnog preporoda 1848., kada se uvodi hrvatski jezik kao službeni i kao nastavni jezik u škole.

Vrijedno je istaknuti da je Antun Vjenceslav Truhelka, istaknuti povjesničar i arheolog, od 19. rujna 1859. godine bio ravnajući učitelj. Njegove troje djece rodilo se u Labudovoj (Cvjetkovoj) ulici i polazili su ondašnju školu, od kojih je Jagoda postala učiteljica u Pučkoj školi u Gornjem gradu i poznata hrvatska spisateljica i aktivna članica Hrvatskog pedagoško-književnog zbora, kao i njezin otac koji je bio utemeljitelj HPKZ-a

Pouzdano se zna da je na prizemnoj zgradi dograđeni kat 1883. godine dao vrlo lijep izgled, graditeljski ga učinio vrlo vrijednim i povijesno zaštićenim školskim objektom. U školi na ukrasnom portalu od kovanog željeza upisana je godina 1883.[30]

Županijski školski nadzornik P. Orešković pregledao je 14., 24., i 25. svibnja 1887. Pučku školu u Donjem gradu.

Pučka dječačka škola na hrvatskom jeziku

Razred	Učiteljski zbor	Upisano učenika	Redovnih polaznika
I.	Antun Ffeligstein, ravnajući učitelj	76	64
II .	Antun Streitenberger, pravi učitelj	49	46
III.	Marija Ibišić, namjenska učiteljica (učiteljica Penjić bolesna)	46	37
IV.	Franjo Sudarević, pravi učitelj	61	57

28 *HR-DAOS, Opći broj 721. ;Državna narodna škola u Donjem gradu (1887.-1977.); arhivski broj 387.*

29 *KANONSKE VIZITACIJE 1732.-1733.; 1732.-1761. Preveo i priredio za tisak Stjepan Sršan, Povijesni arhiv u Osijeku (HR-DAOS),1997.*

30 *ZAŠTO NAŠA ŠKOLA NOSI IME JAGODE TRUHELKE, Pismohrana Osnovne škole Jagode Truhelke u Osijeku.*

Pučka djevojačka škola na hrvatskom jeziku

Razred	Učiteljski zbor	Upisano učenika	Redovnih polaznika
I.	Silvija Gregurić, prava učiteljica	68	55
II.	Marija Dorebny, prava učiteljica	48	40
III.	Marija Heštera, prava učiteljica	60	54
IV.	Lidvina Machulka, prava učiteljica	36	30[31]

U novoj školi (1883.) u devet učionica nastavu su polazile djevojčice i dječaci, djevojčice pučke djevojačke škole, učenici izraelitičke vjere. Vjeroučitelj rimokatoličkog vjeronauka bio je Ivan Radić, za evangeliste Dragutin Bläser i za izraelite Mavro Weis. Mjesni školski nadzornik bio je Josip Janković. Škola je imala vrlo lijep školski pokusni vrt, gombalište (igralište) i pčelinjak (Hrvatsko-slavonskog pčelarskog društva). Škola ima učiteljsku i učeničku čitaonicu s dosta knjiga.

Danas dugu tradiciju hrvatskog pučkog osnovnog školstva u Donjem gradu ova škola nastavlja u istoj školskoj zgradi velike graditeljske vrijednosti. Sedamdesetih godina XX. st. škola je dograđena modernom sportskom dvoranom, blagovaonicom, centralnim grijanjem i sportskim terenom. Godine 2007./2008. u cijelosti je renovirana i osuvremenjena te uspješno nastavlja rad osmogodišnja Osnovna škola Jagode Truhelke u Osijeku.

Pučka škola u Novome gradu

U Novom gradu stalno se povećavao broj stanovnika dolaskom njemačkog (iz Magjarske i Würtemberga) i hrvatskog stanovništva, *pokupovaše zemljište, majure i selišta od imućnih građana osječke Tvrđe služeći im za zabavu, raskoš ili ine svrhe, i sagradiše kuće. Bili su marni i vješti. Pomnožiše se i osjetiše potrebu za školom i sami otvoriše u unajmljenoj privatnoj kući i s privatnim učiteljem. I tako po prilici trajaše do 1820. godine kada Grad namjesti prvog učitelja Turanya koji službovaše do 1828.*[32]

U Novom gradu u Ljetopisu, koji se čuva u školi, zapisano je 1867. godine da je u školu došao svršeni učitelj Josip Jurković, koji je svršio četiri razreda normalne škole*, "šest gymnazialnih u Osieku i dvogodišnju preparandiju u Djakovu te 1863. osposobljen za pučkog učitelja za učenike na hrvatskom i njemačkom jeziku."* U Nutarnjem gradu (Tvrđi) radi u trorazrednoj školi s učiteljem Ivanom N. Humelom kao pomoćnim učiteljem, a 1867. godine, nakon položene definitive, dolazi u Novi grad umjesto umirovljenog

31 HR-GLASNIK ARHIVA SLAVONIJE I BARANJE 10, 2009/10. Ljiljana Dominiković, Pučko školstvo slobodnog i kraljevskog grada Osijeka 1886./ 87. godine – tabelarni podaci str. 337-340.

32 SPOMENICA OBĆE PUČKE ŠKOLEU OSIJEK U nov. gr. 1820. Poviest škole. Postanak obćinske škole. Pismohrana Osnovne škole Frana Krste Frankopana u Osijeku.

Streitelaya. Taj ugledni učitelj i ravnajući učitelj ostaje u školi do umirovljenja 1892. godine.[33]

Škola je podijeljena na dječačku i djevojačku, a nastavni je jezik njemački. U školi se uči i hrvatski.

Novi zakoni o školi 1874./75. i 1888. godine donose promjene u školi. Učitelji su promaknuti u drugi plaćevni razred s godišnjim plaćama 600 forinti za pravog učitelja, 500 forinti za doučitelja, stan i ogrjev (tri hvata) te doplatak nakon pet godina rada od 100 do 200 forinti. Prema preustroju pučkih učiona(ica) (Zakon 1875.), škole dobivaju inspicijenta – školskog nadzornika.

Mjesni školski odbor postavio je novogradskog zastupnika Vatroslava Florschütza za školskog nadzornika. Nastava se odvijala u dvjema školskim zgradama sa stanom za učitelje i školskim vrtom. Škola je obospolna s odvojenim dječacima i djevojčicama u razredima. Sukladno zakonu, škola je iz trogodišnje (trivijalne) prerasla u četverogodišnju pučku školu (normalnu) u Novom gradu kao četvrta pučka škola u slobodnom i kraljevskom gradu Osijeku. Općinsko je poglavarstvo iz proračuna osiguralo 1875. godine kupnju knjiga za školsku knjižnicu. U školi se uz redovni program učilo o gospodarstvu (voćarstvo, vinogradarstvo, pčelarstvo). O radu škole i njezinom napretku brinuo je školski odbor, čiji su članovi bili ugledni građani – predsjednik Josip Janković, začasni kanonik i župnik iz župe Donji grad, članovi: Franjo Kinsl, župnik župe Gornji grad, Josip H(K)alivoda, županijski fizik, Ivan Herman, Franjo Nuber, David Herman, Vatroslav Florschütz i Skender Dončević, ravnajući učitelj u Gornjem gradu.

Školska je godina 1875./76. započela 1. rujna *zazivom Duha svetoga i službom Božjom u crkvi sv. Mihovila arkanđela u Nutarnjem gradu.* Nastavom je obuhvaćeno 55 dječaka i 83 djevojčice, ukupno 138 učenika. *Svi polaze marljivo školu.* Broj učenika neće se bitno mijenjati sve do šk. 1883./84., kada se broj povećava na 70 dječaka i 92 djevojčice, ukupno 162 učenika. Za 3 – 4 godine ukupan se broj učenika smanjio na oko 140. Zanimljivo da je stalno znatno više djevojčica u školi (25-30%). U ratu je zbog vojske u školama bilo samo kraćih prekida ili se nastava održavala u privatnim kućama.

Školske godine 1880./81. samo su dvije učiteljice koje rade sa 116 učenika, Josip Jurković, ravnajući učitelj, i Terezija Goetz Hržić, koja je završila preparandiju u Pešti, i nestalni vjeroučitelj Ilija Jagović. Naredbom Kr. zemaljske vlade (17.II. 1880., br. 6373), učiteljsko osoblje dužno je obaviti *popis naroda.* Izabran je novi mjesni školski odbor.

33 SPOMENICA OBĆE PUČKE ŠKOLE U OSIEKU novi grad, 1820.; Pismohrana Osnovne škole F. K. Frankopana u Osijeku.

Opetovnicu je polazilo samo 9 učenika. Škola nema dovoljno prostora, nema gombališta, nema sprava. Školska knjižnica broji 112 djela i 137 svezaka. Nabavljeno je 8 djela. Drugopoljetni ispit polagao se 21. srpnja, a svečanost uspjeha 116 učenika (112 rimok., 2 evang. i 2 izraelićana) održana je 30. srpnja uz sv. misu "Tebe Boga hvalimo." Proračun škole za troškove iznosio je 1685 forinti.

Školske 1883./84. godine školski je nadzornik Stjepan Grofić dva puta pregledao školu te se odobrava uporaba Greinerove pisanke i Hučnjakove Hrvatske pisanke za pučke škole.

Iste je godine (1884.) zbog bolesti *umrlo čak desetero djece (trahom i druge bolesti...)* od 162 učenika u školi, iako gradski fizik Knop redovito vrši cijepljenje djece. U školi katolički vjeronauk poučavaju svećenici Skender Šamšilović i Matej Gutal, a zatim Ivan Rodić i Petar Kulunđić (1887./88.).

Kraljevski županijski nadzornik Pavao Orešković 27. je siječnja 1885. godine pregledao školu i inspicirao učitelje tražeći točan popis školskih osposobnjaka i školskih nemarnika (rok travanj/svibanj) te broj pisanih zadaća u školi. Naredbom Zemaljske vlade učitelji su obvezni imati *Upute* i upućivati učenike u poljodjelstvu i ratarstvu. Gradsko poglavarstvo traži od škole izvješće o *stanju u školskom vrtu s tabličnim iskazom.* U sve pučke škole od I. do IV. razreda moraju se uvesti čitanke *Ulbrich-Volg.* Pozvani su učitelji na desetodnevni tečaj šumarstva u Šumarsko učilište u Križevcima.

Pučka dječačka škola na njemačkom nastavnom jeziku u Novom gradu

Školu je pregledao županijski školski nadzornik Pavo Orešković 27. travnja 1887. Te je godine školu polazilo 66 učenika u jednoj učionici oko 50 m^2. Pravi učitelj bio je Josip Jurković, vjeroučitelj Stjepan Masper, a mjesni školski nadzornik Vatroslav Florschütz. Škola i učenici uredni su i marljivi. Nema gombališta, ali postoji pokusni vrt koji napreduje. Školska knjižnica, učiteljska i učenička, dosta su bogate literaturom.

Pučka djevojačka škola ima nastavu na njemačkom jeziku u Novom gradu.

Nadzornik Orešković pregladao je školu 26. travnja 1887. godine. Školu je uredno pohađalo 75 djevojčica u redovnoj školi i 8 djevojčica u opetovnici. Nastava se odvijala u drugoj zgradi u velikoj učionici oko 80m^2, koja je bila uredna. Prava učiteljica bila je *Terezija Hržić.* Učiteljica je imala svoj vrt i pčelinjak, koji su bili pokusni i za učenike.

Za učenike izraelske vjeroispovijesti škol. god. 1887./88 utvrđeno je da će u nastavi vjeronauka raditi *Katechisam Mojsijeve vjere od dr. H. Jakobia.*

Savez učiteljskih društava zatražio je da Zemaljska vlada za sve školske knjižnice osigura književni izlistak "Smilje". Vlada je od škola tražila da ne provodi ispit u prvom polujeću nego samo "klasifikaciju" učenika, a na svršetku nastavne godine godišnji ispit, što je s odobravanjem prihvaćeno u školama i kod učenika i roditelja. Nabožne je dužnosti školska mladež obavljala redovito i po propisima.

Školske 1891./92. godine, 5. srpnja školu je posjetio predstojnik za bogoštovje i nastavu Zemaljske vlade Isidor Kršnjavi, koji je ispratio u mirovinu uglednog ravnajućeg učitelja Josipa Jurkovića. U školu dolazi učitelj Matija Crnko.

Školska mladež, učiteljstvo i građani proslavili su *krunidbu cara i kralja Franje Josipa I.* Umjesto T. Hržić i Matije Crnka, 8. lipnja 1892. dolaze učiteljica Darinka Soringer i vrijedni učitelj Mirko Leman iz škole sv. Ane. Dekretom iz Rume u školu dolazi učiteljica *Franjka Srebrić.*

Radi zdravlja i zabave učenika, škola je dužna svake subote organizirati izlet, a između 9 i 10 sati tijekom odmora, tjelovježbu.

U 1893. godini na poticaje županijskog i gradskog školskog nadzornika, uređen je školski vrt gdje je zasađeno 125 oplemenjenih voćaka, 85 oraha, 87 divjaka i 194 mlada trsa. Učenicima je podijeljeno 48 sadnica oraha. Uveden je *ženski slijed*, ženski ručni rad koji vodi uspješno učiteljica Franjka Srebrić, a koja će zbog uspješnosti biti upućena u Nižu i Višu djevojačku školu u Tvrđi.

Škola u Novom gradu s učeničkim je radovima sudjelovala na *milenijskoj izložbi* u Budimpešti 8. lipnja 1896. godine.

Iz Budrovaca u školu dolazi učitelj Dragutin Matijević, koji će biti promaknut za ravnajućeg učitelja. Preminuo je Stjepan Mesprem, ugledni vjeroučitelj i predsjednik gradskog odbora. Školu su posjetili 5. lipnja 1897. učiteljski pripravnici IV. tečaja s profesorom Stjepanom Diklićem.

U Učiteljskom vijeću škol. 1897./98. bili su Dragutin Matijević, ravnajući učitelj, Anka Kovačević, učiteljica, Anton Zelenka, rkt. vjeroučitelj, dr. Mijo Kühner, vjeroučitelj, te Josip Pindor i Kristian Hildebrant, evangelistički vjeroučitelji (1898./9.). Iste je godine židovski vjeronauk poučavao Samuel Stadler, vjeroučitelj iz škole sv. Ane.

Škola je nabavila 15 novih klupa i 40 sjedala za učenike pa je obnovljena učionica bila ljepša i ugodnija za rad učenika.

Županijski školski nadzornik Pavo Orešković i mjesni školski nadzornik Ignjat Florschütz*, pravi prijatelj koji zagovara interes škole* inspicirali su školu u prvom i drugom polujeću školske godine 1900. i 1901.

U Osijeku je bilo veliko slavlje posvećenja nove Župne crkve Petra i Pavla u Gornjem gradu, kojem je nazočilo 95 naših učenika i učitelja.

Gradsko poglavarstvo odlučilo je da se trošna zgrada dječačke škole, niska i s malim prozorima, obnovi troškovnikom od 2.200 kruna, ali obujmom radova nije bio zadovoljan gradonačelnik Konstatin Graff, koji je osigurao iz proračuna grada 4.350 kruna za dogradnju. Radovi su povjereni inž. Krauszu i Antunu Schramu, zidarskom obrtniku u roku od srpnja do 5. rujna 1900. godine.

Potporom Gradskog poglavarstva škola je nabavila harmonij od majstora Ferde Fabinga iz Osijeka za 160 kruna, čime je znatno unaprijeđeno pjevanje u školi. Kumstvom Eve Florschütz 1902. obnovljena je školska zastava s natpisom: *Novogradska pučka škola u Osijeku*. Na misi u nazočnosti učenika, učitelja, građana i gostiju, mladež je pjevala hrvatske crkvene pjesme u pratnji harmonija.

U sljedećim se godinama broj učenika ustalio oko 112 – 118. U školu za ravnajućeg učitelja dolazi Slavoljub Kramar, a odlazi Dragutin Mijatović u školu sv. Ane (1903./04.). Gradski školski nadzornik Ignjat Florschütz s učiteljima je obavio godišnji ispit i sve počastio pecivom. Nakon 30 godina predanog rada za školu i djecu, umro je 1910. godine. Za vjeroučitelja dolazi Ivan Šulc.

U Ljetopisu škole 28. lipnja 1914. zabilježen je atentat u Sarajevu na prestolonasljednika Ferdinanda i suprugu te velike političke napetosti. Naredbom Zemaljske vlade ukida se u školama čitanje i pisanje ćirilice.

S manjim prekidima škola je redovito radila bez promjena u tijeku Prvog svjetskog rata. Stvaranjem jugoslavenske zajednice u novim nepovoljnim političkim okolnostima, jugoslavenski režim sustavno provodi unifikaciju školstva. U Osijeku u Novom gradu 1924./25 godine bit će izgrađena nova lijepa škola na kat na Divaltovoj ulici, koju će svečano posvetiti dr. Antun Akšamović, đakovački i srijemski biskup. Dograđene su učionice za sedmogodišnju-osmogodišnju školu 1959. godine u Frankopanskoj ulici.[34]

Nova velika sportska dvorana, kabineti za biologiju, kemiju, fiziku, kabinet za jezike, informatički kabinet i školska knjižnica dograđeni i su povezivanjem obiju starih zgrada 1989./1990. godine i opremljeni suvremenom opremom. U velikosrpskoj agresiji na Hrvatsku-Slavoniju,

34 SPOMENICA OBĆE PUČKE ŠKOLE U OSIEKU, Novi grad 1820.-1937. Pismohrana Osnovne škole Frana Krste Frankopana u Osijeku.

navođenim avionskim projektilom (tzv. "krmača") jugoarmije, 27. listopada 1991. škola je teško pogođena (zabilježeno 15,17 sati). Osobito je razoren novodograđeni dio. U cijelosti obnovljena, Osnovna škola Frana Krste Frankopana u Osijeku nastavlja dugu tradiciju *Pučke škole iz Novoga grada u Osieku.*[35]

Građanska viša djevojačka škola

To je bila jedina i viša javna škola za djevojčice koje su uspješno završile opću pučku školu. U školskoj 1886./87. godini broj učenica u višim razredima bio je:

Po razredima: Z. raz. 43; VI. raz. 29; VII. raz. 23; VIII. raz. 15; ukupno: 110.

Po vjeroispovijesti: rimokatolika 19; grkoistočne 8; ostalih 23.

Prostorni uvjeti i oprema u staroj zgradi gimnazije stalno se poboljšavala o trošku gradskog proračuna. Škola i učenici bili su primjereno uredni i marljivi. Nastavni predmet bio je Hrvatski jezik. Učiteljski zbor činile su ravnajuća učiteljica Kotilda Cvitešić, Franjka Ditz- Holler, Marija Lang, Petra Maršić i Marija Montijan te pomoćni učitelj Ivan Žak.

Vjeroučitelji su bili: Ivan Horvat za katoličku mladež, Lazar Popović za grkoistočnu, Dragutin Bläser za evangelističku i dr. Samuel Spitzer za izraelitsku mladež. Mjesni školski nadzornik bio je Ignjo Wagner.

Škola nije imala igralište ni vrt, a knjižnica je bila tek u nastajanju. Ipak, škola je polučila važne rezultate u obrazovanju i odgoju ženske mladeži i omogućila im je nastavak školovanja dalje kao Ženska stručna škola sve do početka druge polovine 20. stoljeća.

Na prijelazu 19. u 20 st., za banovanja K. Hedervaryja, u vrijeme tzv. "julijanskih akcija" s ciljem očuvanja mađarskog jezik i kulture izvan uže Ugarske, odnosno u vrijeme provođenja mađarizacije, u mađarskom kraljevstvu osnivaju se škole isključivo na mađarskom jeziku u svim mjestima gdje ima Mađara i gdje je željeznička postaja u kojoj ima službenika. Jasna je bila namjera mađarizacije ne samo službe na željeznici nego i Hrvatske, a osobito Slavonije.[36]

---

35 DOKUMENTACIJA pismohrane Osnovne škole Frana Krste Frankopan u Osijeku.
OD TURSKOG DO SUVREMENOG OSIJEKA, DOMOVINSKI RAT, skupina autora i suradnici; Vinko Ivić, ŠKOLSTVO 1991./2. str. 646 , HAZU, Zavod za znanstveni rad i umjetnost u Osijeku i dr., Osijek, 1996.

36 MAĐARSKE ŠKOLE JULIJANSKE AKCIJE U SLAVONIJI, Ivan Balta, Glasnik Arhiva Slavonije i Baranje, broj 9 , str. 134, Državni arhiv u Osijeku, 2007./9.

U njemačkoj Retfali (od 1750.), a u mađarskoj Retfali (od 1760. godine) djeluju škole na jezicima tih zajednica. Te će škole s vremenom, po školskim zakonima, postati osnovne škole u Retfali, Ilirskom naselju i podgrađu u zapadnom dijelu Osijeka.

Osijek je u pravom smislu viševjerska, višejezična i višenacionalna zajednica.

Privatne pučke škole

I židovska općina osnovati će svoju konfesionalnu školu 1856. godine, ali će krajem 19. st. postati javna (zakonima iz 1874./75. i 1888.)
Židovska općina u Gornjem gradu i dalje je zadržala strogo konfesionalno obležje i sama financirala školu te imala školski odbor, iako se to protivilo naputku Zemaljskog školskog odbora za bogoštovje i nastavu (12. travnja 1877.). Krajem 19. st. i ta škola dobiva pravo javnosti (Zakon iz 1888.).

Grkoistočna pučka škola pregledana je 23. i 24. travnja 1887. godine. Učitelji su Proka Kršopgačin (I. i II. raz. s 51 učenikom), koji je i konfesionalni učitelj, i Gjena Krotin (III. i IV. razred, 35 učenika). Vjeroučitelj je Jovan Tomašević a mjesni školski nadzornik Jovan Tomašević. Škola je za nastavu koristila pet učionica Pučke škole u Donjem gradu.
Izraelitska pučka škola u Gornjem gradu izvodila je nastavu na njemačkom jeziku.

Učitelji su Samuel Štadler (I. razred, 25 učenika), Mavro Schick (I. i II. razred, 21 učenik) i Adolfo Eichner (IV. razred, 9 učenika). Vjeroučitelj je dr. Samuel Špicer, a Gustav Werteimer mjesni školski nadzornik.

U privatnoj djevojačkoj školi s njemačkim nastavnim jezikom u Gornjem gradu poučavala je Ernestine Bertić 14 učenica. Djelovala je s najnužnijim učilima s neodgovarajućim namještajem za učenike.

Djevojačka pučka škola za izraelitsku mladež Antonije Winer imala je dozvolu za rad Visoke kraljevske zemaljske vlade, Odjela za bogoštovje i nastavu (broj 13850 ex. 1887.). Kako nije bilo zainteresiranih učenika, škola nije radila u vrijeme pregleda 1887. godine.

Glavi izvještaj županijskog školskog nadzornika obuhvatio je i ostale oblike i učevne zavode školske 1886./87.godine.

Vrtići i čuvališta u Osijeku

Odobrenjem Visoke kraljevske zemaljske vlade, Odjel za bogoštovje i nastavu od 28. rujna 1886., broj 6491, sestre milosrdnice uredile su privatno zabavište (temeljem zakona od 19. prosinca 1878.). U jedinom vrtiću u Osijeku bilo je više od pedesetero djece različitih vjeroispovijesti.

Čuvališta

U Osijeku je u 1887. godini otvoreno šest privatnih čuvališta koja su okupljala djecu od 3. do 7. godine različite vjeroispovijesti:

1. *Čuvalište gospojinskog dobrotvornog društva u Gornjem gradu*. Čuvalište vode sestre milosrdnice, a u njemu boravi 29 dječaka i 27 djevojčica raznih vjeroispovijesti.
2. *Čuvalište Ljubice Ladenhauser u Gornjem gradu u Osijeku* – u njemu je bilo je 14 dječaka i 7 nedoraslih djevojčica za nastavu u školi.
3. *Čuvalište Ignje Koraleka u Gornjem gradu* imalo je na čuvanju 7 dječaka i 8 djevojčica koje je čuvala i odgajala osposobljena učiteljica-odgojiteljica Adela, vlasnikova kći.
4. *Čuvalište Antonije Wiener-Neumann u Gornjem gradu* na čuvanju je imalo 4 dječaka i 8 djevojčica raznih vjeroispovijesti. Ovdje radi i pomoćnica Ana Malin.
5. *Čuvalište Klare Albini u Donjem gradu*
   U čuvalištu je pregledom utvrđeno da ima 10 dječaka i 12 djevojčica u urednom prostoru.
   Stručni je rad vlasnice skroman, ali joj dosta uspješno pomaže kćerka.
6. *Čuvalište Slavke Ratković u Donjem gradu*
   U čuvalištu je samo 5 dječaka i 3 djevojčice u urednoj prostoriji.

Za više od 130 djece ostvarivao se primjereni odgojni rad u uređenim i čistim prostorima.

Ostali učevni zavodi

1. Šegrtska škola u Gornjem gradu

Pregledom Šegrtske škole (15. i 20. srpnja 1887.) nadzornik je utvrdio da u školi u nižem odjelu A nastavu polazi 87 učenika, koja su skromnog znanja i napretka, uz sva nastojanja učitelja. Najčešće su to nesvršeni učenici opće pučke škole, jedva malo pismeni. U višem odjelu B bilo je 39 učenika polaznika sa završenom općom pučkom školom i pokojim razredom srednjih

učilišta. Rad je bio lakši i uspješniji. Bilo je puno nemarnika koji su neuredno polazili nastavu, osobito u proljetno i ljetno vrijeme zbog radova, ali i nemara učenika i roditelja.

2. Šegrtska škola u Donjem gradu

Školu je polazilo 69 učenika u A i B odjelu. Problemi su slični kao i u gornjogradskoj školi. U dosta teškim uvjetima učitelji nisu dovoljno uspijevali održavati primjereni red, što je otežavalo ostvarenje nastave i primjerenog uspjeha učenika.

3. *Šivaću školu gospojinskog dobrotvornog društva u Gornjem gradu* pohađalo je 17 učenica koje su uredno pohađale pučku školu.

4. Škola za francuski jezik Marije Giragoš u Gornjem gradu – pohađalo je 9 učenica koje su pohađale uspješno pučku školu.[37]

Basic Primary School and Civil Education in the Royal Borough of Osijek (18th and 19th centuries)

Summary

Systematic and well-organized education that is given impetus by state authority started in time of enlightened absolutism of Maria Theresia and Joseph I when in 1774 teaching was given the basis in the School ordinance (Allgemeine Schulordnung) and the Law on schools providing basic primary education in 1777.

German was spread as the official language by German teachers and at schools it was the language of teaching. If there was a parish the district could establish to its own expense the so called schools providing basic primary education in vernacular if there were more than 50 qualified persons for the school. Subjects such as elementary reading, writing and reckoning with training in agriculture were taught at so called trivial schools (Unterschule).

Imperial decree in 1784 introduced tax return form that indicated if the school could be given an operating permit.

37 HR-DAOS, GLASNIK ARHIVA SLAVONIJE I BARANJE 10, 2009./10.; Ljiljana Dominiković, Pučko školstvo slobodnog i kraljevskog grada Osijeka, str. 341/342.

Religion played an important role at school, and clergy supported by the state was authorised to school supervising. Clergymen-parish priests were school inspectors and chairmen to the local school committees.
A number of grammar schools (Oberschule) were established i in towns and larger places in the first half of the 19th century.
In the Dual Monarchy, earlier than in the rest of Europe, education was more liberal. In 1868 Hungarian parliament passed one of the most liberal laws and programmes in Europe of that time.
Short after that in 1874 Croatian Parliament passed the Law on Organisation of Elementary Schools and Teacher Training Colleges and in 1888 the Law on Organisation of Primary Schools and Teacher Education, which influenced the development of progressive Croatian education.
In the second half of the 19th century multinational and multireligious city of Osijek developed both as economic and cultural center of Eastern Croatia experienced fast development of education in order to meet the demands for educated experts.
By the end of the First World War Croatia was a part of a new political and territorial community of Yugoslavia, interrupted its rich tradition of progressive central European education und faced the imposed unification of both school and education.

Key words: Pupil, teacher, school, curriculum, school council, city council